

Літовка О. П. Професійна позиція як складова фахової підготовки майбутніх учителів у педагогічному коледжі / О. П. Літовка // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2012. – № 7(242). – С. 163 – 170.

УДК 371.134

Літовка О.П.

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

***Анотація.** У статті розглядається педагогічна спрямованість особистості в контексті розвитку професійної позиції майбутнього вчителя. Характеризуються категорії „професійна позиція”, „педагогічна позиція” як система ціннісно-сміслових ставлень особистості вчителя до різних сторін педагогічного процесу і його учасників.*

***Ключові слова:** професійна позиція майбутнього вчителя, спрямованість особистості, професійна спрямованість, педагогічна спрямованість.*

У сучасній соціокультурній ситуації важливою характеристикою компетентності педагога є наявність у нього сформованої професійної позиції як комплексу його цінностей, ставлень, морально – вольових якостей, що задає загальний напрямок навчально – виховного впливу на особистісний розвиток учнів.

У ході соціально – культурної та економічної трансформації України майбутні учителі постають перед рядом викликів: бути високофункціональними, коли ідеї, знання і технології змінюються набагато швидше, ніж покоління людей; бути відповідальними, творчими особистостями, здатними до самоосвіти, саморозвитку і критичного мислення, коли професійні стосунки вимагають високої конкурентоспроможності; вміти свідомо, комунікабельно й ефективно функціонувати в умовах інформаційного суспільства; формувати конструктивізм як основу життєвої позиції; утверджувати культуру

толерантності. З огляду на це актуальним завданням системи фахової підготовки у педагогічному коледжі є формування у майбутніх учителів системи позитивної мотивації до праці, готовності до виявлення ініціативи та конкурентоспроможності, до самореалізації в умовах ринкових відносин. Тому процес фахової підготовки у педагогічному коледжі має передбачати не тільки оволодіння майбутніми учителями системою глибоких знань, трудових умінь і навичок, а й формування у них професійної позиції задля успішної реалізації особистих інтересів та інтересів суспільства.

Вивченням проблеми формування професійної позиції педагога займалися представники вітчизняної та зарубіжної науки. Так, для обґрунтування теоретичних основ формування професійної позиції актуальними є дослідження філософів та соціологів (Л. Буєвої, І. Кона, Л. Сохань та ін.), психологів (К. Абульханової – Славської, Б. Ананьєва, І. Беха, М. Боришевського та ін.), в яких розглядаються проблеми розвитку і виховання особистості в процесі професійної діяльності; педагогів (Д. Закатнова, О. Киричука, В. Мадзігона, В. Оржеховської, В. Сидоренка, М. Тиценка, Д. Тхоржевського та ін.), в роботах яких розкрито теоретико – методичні основи організації професійної діяльності майбутніх учителів.

Разом з тим, слід зазначити, що у вітчизняній науці на сьогоднішній день недостатньо вивчені педагогічні умови формування професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі. Є лише окремі наукові праці, присвячені феномену професійної позиції як характерній рисі відповідального, освіченого і конкурентоспроможного фахівця (Т. Завадська, О. Кривов'яз, К. Муздибаєв, В. Пискун, М. Савчин, Д. Алферов, З. Артеменко, Т. Веретено, С. Вершловський, Р. Желбанова, О. Коберник та ін.).

Метою статті є вивчення та узагальнення наукових підходів до визначення сутності понять: „позиція“, „професійна позиція педагога“; розкриття аспектів, важливих для формування професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі; аналіз

наукового досвіду стосовно джерел формування професійної позиції майбутнього учителя.

Термін „позиція“ науковці почали використовувати порівняно нещодавно. Цьому сприяли праці Б. Ананьєва, Л. Божович, В. Мясищева, С. Рубінштейна та ін. Ввів цей термін у науковий обіг австрійський лікар, психолог, родоначальник індивідуальної психології А. Адлер. Термінологічні словники найчастіше відтворюють трактування позиції, вміщене у словнику під загальною редакцією А. Петровського і М. Ярошевського: „Позиція (від лат. *positio*) – 1) стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках. Позиція – утворення, що розвивається. Зрілість позиції характеризується несуперечністю й відносною стабільністю; 2) інтегральна, найбільш узагальнена характеристика становища індивіда в статусно – рольовій внутрішньогруповій структурі“ [5, с. 279]. У філософському енциклопедичному словнику поняття „позиція“ визначено лаконічно: „Позиція (від лат. *positio*) – положення, твердження; точка зору“ [7, с. 349]. У цьому визначенні поняття „положення“ рівнозначне поняттю „твердження“, друге значення – „точка зору“ досить близьке за змістом до першого. У педагогічному словнику „позицію“ визначено як „стійку систему ставлень людини до різних проявів навколишньої дійсності, людей і до самої себе“ [4, с. 215]. Поняття „позиція“ найповніше опрацьовано методологами.

Особливе місце займає дослідження С. Краснова, який один з перших спробував узагальнити основні підходи й дати методологічне визначення поняття. Ряд дослідників робить акцент на його статусно – рольовій складовій (Д. Майєрс, І. Кон, А. Асмолов, Б. Ананьєв, В. Ольшанський і ін.). Склалася також наукова традиція розглядати позицію як самостійне, відмінне від статусу й ролі поняття, глибоко індивідуальне утворення особистості, результат досягнення людиною певного рівня морального та інтелектуального розвитку, появу стабільної системи ціннісних установок. Багато дослідників аналізує поняття “позиція” на основі теорії відносин

В. Мясищева і визначає його через сукупність відносин особистості (К. Абульханова – Славська, Г. Андреева, Л. Божович, Б. Ломов, С. Рубінштейн та ін.). При цьому ставлення розглядається як своєрідна переддиспозиція, схильність до певних об'єктів, що дає змогу очікувати розкриття себе в реальних актах дії.

Л. Божович було встановлено, що позиції можуть бути різними щодо різних ситуацій і об'єктів, проте вони мають спільне – спрямованість особистості, яка може бути розглянута як схильність особистості діяти певним чином. Спрямованість складається як внутрішня позиція особистості щодо соціального оточення, окремих об'єктів соціального середовища [1, с 25].

Позиція – це, насамперед, характеристика активності особистості. Позицію можна розглядати як ціннісно – смисловий аспект самореалізації особистості. Позиція – досить стійке утворення, однак таке, що розвивається, може перетворюватися, закріплюватися залежно від внутрішніх і зовнішніх факторів.

Поняття „професійна позиція педагога“, або „професійно – педагогічна позиція“ у науковій літературі зустрічається досить часто. В активний науковий обіг ця дефініція увійшла порівняно нещодавно завдяки роботам Б. Ананьева, Л. Божович, В. Мясищева, С. Рубінштейна і ін. Досліджуваної проблеми торкалися у своїх роботах О. Асмолов, Н. Анікеєва, І. Бех, І. Колеснікова, Л. Кондрашова, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Сластьонін, В. Слободчиков, І. Якиманська і ін. Існує ряд підходів до трактування терміну „професійна позиція педагога“.

Незважаючи на наявні дослідження, присвячені професійній позиції педагога, багато питань залишаються відкритими: від розуміння самого терміна „професійна позиція педагога“ до визначення теоретичних основ психолого – педагогічної підтримки позиційного самовизначення педагога, хоча певні підходи вже окреслились.

Відповідно до підходу А. Маркової, поняття „професійно – педагогічна позиція“ позначає стійкі системи ставлень учителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності [3, с. 37]. В. Сластьонін вважає, що позиція педагога визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями та можливостями, які пред'являє й надає йому суспільство. З іншого боку, діють внутрішні, особистісні джерела активності – переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали [6, с. 59]. В свою чергу В. Слободчикова зазначає, що унікальність педагогічної позиції, специфіка педагогічної праці взагалі й освіти в цілому визначається „різницею вікових потенціалів“ у структурі дитячо – дорослої спільності; саме зустріч дорослого з будь – яким іншим поколінням уперше породжує педагогічну, тобто особистісно і професійно визначену позицію. При цьому дослідник підкреслює, що педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде й ніколи не зустрічається з дитиною як з „об'єктом“ (якщо він дійсно педагог, а не працівник з „людським матеріалом“); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, у професійній – з умовами її становлення і розвитку [7, с. 76].

Незважаючи на звернення дослідників до проблеми професійно – педагогічної позиції особистості педагога, виникають та все більше усвідомлюються суперечності між зростаючими вимогами сучасного суспільства до особистості педагога, до самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти майбутніх учителів і відсутністю чіткого розуміння сутності процесу формування професійної позиції як основної мети фахової підготовки майбутніх учителів у педагогічному коледжі; між потребою сучасної школи в учителях зі сформованою професійною позицією і недостатньою розробленістю цілісної системи педагогічних умов її формування у процесі фахової підготовки; між станом рівня підготовки майбутніх учителів і недостатньо повним використанням можливостей навчально – виховного процесу у педагогічному коледжі для формування їх професійної позиції; між сучасними вимогами суспільства, що

пред'являються до якості фахової підготовки випускника педагогічного коледжу і відсутністю у більшості студентів мотивації до формування професійної позиції.

Позиція завжди є результатом самовизначення. Водночас самовизначення неможливе без наявності позиції та повинно розглядатися як процес зміни позиції в проблемних ситуаціях. Саме в проблемних ситуаціях позиція людини починає проявлятися. Суттю процесу самовизначення є вибір з двох варіантів: брати відповідальність за свої цінності або будувати систему, в якій твої цінності реалізовуватимуть інші. Тобто принципово процес самовизначення закінчується або посиленням позиції, або мутацією в маніпулятивну позицію.

Узагальнюючи наукові підходи до цієї дефініції, можна сверджувати, що формулювання поняття „позиція“ містить неодмінно три характеристики: місце (у різних просторах); ставлення (до кого – небудь, до чого – небудь); дія, поведінка, зумовлена цим ставленням.

Таким чином, поле наукових думок щодо дефініції „позиція“ досить широке, ми спробували його охопити, подавши найбільш значні, які відображають суть поняття „позиція“. Спираючись на вищезазначені теоретичні положення, ми визначили основні аспекти, важливі для формування професійно – педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі: мотиви, установки, ставлення до педагогічної діяльності.

Коротко охарактеризуємо ці аспекти. Мотиви вибору професії пов'язані із спонуканнями суспільного характеру, із задоволенням потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації, з отриманням певних матеріальних благ. Всі вони реалізуються у трудовій діяльності. Тому вибір професії – досить складний й інколи тривалий мотиваційний процес, адже від того, наскільки правильно буде прийнято це рішення, багато у чому залежить задоволеність людини своїм життям. Мотиви вибору професії характеризують ставлення студентів до обраної професійної діяльності.

Справжній інтерес до професії може бути виявлений лише під час практичної діяльності. Однак ці мотиви, безперечно, вплинули на інший компонент професійної спрямованості, а саме мотивацію навчання. Структура навчальної мотивації багатозначна за своїм змістом і формами. Студенти педагогічних коледжів можуть краще або гірше вчитися, тому що хочуть або не хочуть здобути професію (професійна мотивація); засвоїти нові знання й отримати задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високий заробіток (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); затвердити себе й зайняти в майбутньому певне становище в суспільстві в цілому й у певному найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистого престижу). Тому до аналізу навчальної діяльності у вищому навчальному закладі неправомірно підходити лише з погляду „технології“ навчального процесу, а слід брати до уваги навчальну мотивацію студентів, яка моделюється багатьма мотиваційно – смисловими утвореннями, що становлять один із компонентів професійно – педагогічної спрямованості майбутнього учителя.

У структурі професійної спрямованості особистості студентів, що безпосередньо вказує на особливості становлення їх професійної позиції, важливу роль відіграє ще один компонент – система уявлень про професію й позитивне ставлення до неї, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевими цілями навчання в педагогічному навчальному закладі.

Практика показує, що найбільш повне усвідомлення майбутніми педагогами сторін професії відбувається до 3 – 4 курсів. Зазвичай таке стійке ставлення до професії складається після вивчення ними основних предметів педагогічного циклу й „апробування“ своїх сил і можливостей під час педагогічної практики. Неповне усвідомлення, на наш погляд, саме сильних сторін обраної спеціальності призводить до сумнівів студентів у правильності професійного вибору. Тому ми вважаємо, що формування компетентного уявлення про майбутню професію, усвідомлення її сильних і

слабких сторін впливає на формування позитивної навчальної мотивації та є одним з основних компонентів професійної спрямованості студентів педагогічного коледжу і формування у них професійної позиції.

Ще одна складова професійної позиції майбутнього вчителя – установка. Конкретними проявами професійної позиції є дії. Решта всього процесу реалізації професійної позиції відбувається в свідомості суб'єкта. Позиції вищих рівнів не фіксуються свідомістю, а виступають уже у формі певних установок. Установка – це стан готовності людини певним способом задовольнити свою потребу. Н. Щуркова дійшла висновку, що установка як готовність, спрямована на певну активність, є особливістю „цілісної особистості“. Установка формується у діяльності і саме діяльністю зумовлюється її своєрідність [8, с 53].

Головними джерелами формування професійної позиції, на думку Н. Щуркової [8, с. 57], є:

- світогляд людини;
- система життєвих цінностей;
- життєвий і професійний досвід;
- набуті знання, уміння й навички.

Наступна складова професійної позиції майбутнього учителя – ставлення до педагогічної діяльності. В основу цієї складової покладено структуру педагогічної діяльності, розроблену Н. Кузьміною [2, с 83]. Основними в ній є гностичний, комунікативний, проектувальний, конструктивний, організаторський компоненти. Виходячи із цієї структури педагогічної діяльності, автори Е. Катрич, Д. Федоров провідними компонентами професійно – педагогічної позиції також називають гностичний, комунікативний, проектувальний, конструктивний, організаторський, додаючи ще інноваційний компонент.

Передумовами формування професійно – педагогічної позиції майбутнього учителя може стати знайомство з проблемами педагогічної діяльності.

На старших курсах, коли студенти приходять на педагогічну практику і знайомляться з реально існуючими проблемами та труднощами педагогів, відбувається істотна переоцінка своєї позиції. Для того, щоб цього не відбулося, на наш погляд, необхідно формувати у студентів педагогічного коледжу професійно – педагогічну позицію ще у процесі фахової підготовки, тобто реалізовувати процес, у ході якого йде поступове накопичення нового досвіду, що приводить до принципової перебудови змістових характеристик професійної позиції майбутнього учителя.

Сформовану професійно – педагогічну позицію характеризуємо як поєднання соціокультурних форм педагогічної діяльності й індивідуальних механізмів входження особистості в професію, що відображає взаємозв'язок індивідуально значущого із соціально значущим.

Таким чином, професійна позиція майбутнього учителя – це складна і одночасно визначальна характеристика педагога, що поєднує у собі стійкі системи ставлень учителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності. Важливими аспектами її становлення є мотиви, установки і ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності. В свою чергу, головними джерелами формування професійної позиції вчені вважають світогляд людини, систему її життєвих цінностей, життєвий і професійний досвід, набуті знання, уміння і навички. Саме у сформованій професійно – педагогічній позиції учителя концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці.

Перспективами подальшої роботи є вивчення і узагальнення наукового досвіду формування професійної позиції майбутніх учителів та розробка педагогічної технології формування професійно – педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі.

Література

1. Психология : словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

2. Слободчиков В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога / В.И. Слободчиков, Н.А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72.

3. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.

4. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М. : МОДЕК, 1995. – 352 с.

5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Академия, 1996. – 278 с.

6. Сластенин В.А. Инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М., 1997. – 260 с.

7. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л. : Изд - во ЛГУ, 1970. – 114 с.

8. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии / Н.Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 250 с.

Літовка О.П. Професійна позиція як складова фахової підготовки майбутніх учителів у педагогічному коледжі.

Характеризується сучасний стан наукового обґрунтування змісту понять: «позиція», «професійна позиція педагога» як система ставлень вчителя до учнів, до себе, до колег, що визначає його поведінку, стиль життя і діяльності; аналізуються основні аспекти становлення професійно – педагогічної позиції учителя та розглядаються джерела її формування; обґрунтовується необхідність створення педагогічних умов формування професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі.

Ключові слова: позиція, професійна позиція, стиль діяльності, майбутні учителі, фахова підготовка.

Литовка Е.П. Профессиональная позиция как составляющая специальной подготовки будущих учителей в педагогическом колледже.

Характеризуется современное состояние научной обоснованности понятий: «позиция», «профессиональная позиция педагога» как система отношения учителя к ученикам, к себе, к коллегам, что определяет его поведение, стиль жизни и деятельности; анализируются основные аспекты становления профессионально - педагогической позиции учителя и рассматриваются источники ее формирования; обосновывается необходимость создания педагогических условий формирования профессиональной позиции будущих учителей.

Ключевые слова: позиция, профессиональная позиция, стиль деятельности, будущие учителя, профессиональная подготовка.

Litovka O.P. Professional position as an component of special training future teachers in pedagogical college.

In the article the modern condition of scientific validity of concept «a professional position» of future teachers as a system of teacher's relation to pupils, to himself, to colleagues that defines his behaviour, lifestyle and style of activity is characterised; necessity of creation of pedagogical conditions of formation of future teachers' professional position in the course of special training in pedagogical college is proved; considered professional position as an component of special training future teachers in pedagogical college, aspects and sources of its formation.

Key words: position, professional position, style of activity, future teachers, professional preparation.